

Pollmann Ferenc

A MONARCHIA ÉS A TÖBBIEK – BARÁTOK ÉS ELLENSÉGEK

THE MONARCHY AND THE OTHERS: ALLIES AND ENEMIES

Abstract

In summer 1914, the Austro-Hungarian Monarchy was allied to three (Germany, Italy and Romania) out of its eight neighbouring countries (not including the neutral Switzerland and Lichtenstein), but other three (Russia, Serbia and Montenegro) were its possible enemies in an upcoming continental war. However, the ratio of friends to enemies was quite imbalanced. Russia with its huge population and geographical extension commanded the greatest army in Europe which tipped the scales in favour of the Monarchy's enemies. In addition, neither the Italians, nor the Romanians were reliable allies, since both countries had proved over the years to be uncertain political partners. Moreover, both Italy and Romania had territorial claims on the Dual Monarchy: the former wanted South Tirol, Istria and Dalmatia, the latter Transylvania. As far as Germany is concerned, the leaders of Austro-Hungarian foreign policy could be sure that their interests on the Balkan was supported by Berlin, thus the relation of the two allies could have been frustrated only by the unclear details of the future military cooperation. Anyway, it was only Germany the Austro-Hungarian Monarchy could count on in the future armed conflict. But the Austro-Hungarian army was not prepared for a continental war, as it had fell behind in the arms race and spent less on military improvements than other powers in Europe. In this situation, it was irresponsible to provoke war.

From the decision-makers of the Dualist Monarchy, it was only István Tisza, the Hungarian prime minister who realized this in July 1914. However, the supporters of war (who were in majority) succeeded to convince him to change his opinion.

KEYWORDS: Russia, Serbia, Germany, Italy, Romania, Montenegro, arms race, István Tisza

2014 elején a szerb tömegtájékoztatás szenzációs hírként tárta a nyilvánosság elé, hogy az egykori bosznia-hercegovinai osztrák-magyar tartományfőnök, Oskar Potiorek korabeli levele szerint a dualista birodalom már a szarajevói merénylet előtt egy évvel készült a Szerbia elleni háborúra.¹ Az ominózus Potiorek-levele alapján azonban mindezt nem lehetett bizonyítani, így a szenzáció végül is elmaradt. Mégis feltehető a kérdés, hogy volt-e alapja a szerb médiában közölt feltételezésnek: vajon tényleg készült-e Ausztria-Magyarország a Szerbia elleni háborúra? Vajon igaz-e, hogy a trónörökös pár szarajevói meggyilkolása tényleg csupán ürügyként szolgált a régóta eltervezett és gondosan előkészített agresszió végrehajtásához? A kérdés megválaszolásához nyilvánvalóan meg kell vizsgálni azokat a körülményeket, amely között 1914 júliusában az osztrák-magyar döntéshozók a végzetes döntést a Szerbia elleni háborúról meghozták. Hiszen a háború tudvalévőleg és nem véletlenül *ultima ratio regum* (a királyok végső érve): aki hozzá folyamodik, hatalmas felelősséget vesz magára. Olyan eszközt választ ugyanis, amelynek alkalmazása nem csupán rendkívül költséges (amit az érintettek Montecuccoli nélkül is nyilván nagyon jól tudnak), de még nagyon kedvező győzelmi kilátások esetén is sokféle kockázattal jár együtt. A felelősségteljes döntés józan emberi számítás szerint csakis alapos mérlegelés és gondos előkészítés nyomán hozható. Amennyiben az osztrák-magyar döntéshozók – amiként azt a szerb média a világgal elhitetni igyekszik – a szarajevói merénylet kínálta ürügyet egy már jól előkészített és gondosan kitervelt akció megvalósítására használták fel, úgy ezeknek az előkészületeknek az eredményeképpen a Monarchiának 1914 nyarán készen kellett állnia a háborúra. A kérdés az, hogy készen állt-e rá?

A háború előkészítésében az állam civil és katonai csúcsvezetésének nyilvánvalóan megvan a maga feladata. A hadseregnek képesnek kell lennie a tervezett hadműveletek sikeres végrehajtására, az állami intézményrendszernek pedig biztosítania kell a hadsereg működésének emberi és anyagi feltételeit, és így tovább.

¹ POLLMANN 2014.

A háború külpolitikai előkészítése ugyanakkor a diplomácia feladata. A fentiek alapján joggal feltételezhetjük, hogy a.) az Osztrák-Magyar Monarchia a Szerbia elleni háború előkészítéseként gondoskodott kiszemelt áldozata külpolitikai elszigeteléséről, miközben biztosította saját szövetségesei megfelelő támogatását, és b.) az osztrák-magyar haderő létszám, felszerelés és kiképzettség tekintetében kellő fölényrel rendelkezett ahhoz, hogy a szerb haderőt legyőzze. Amennyiben mindkét feltételezés igazolható, úgy a szerb média vádjai helytállóak. Ha azonban nem, a belgrádi állítások nem tarthatók fenn.

A SZERB HÁBORÚ DIPLOMÁCIAI ELŐKÉSZÍTÉSE

1914 nyarán az Osztrák-Magyar Monarchia nyolc európai állammal volt határos. Közülük kettő: a jelentéktelen Liechtenstein és a várhatólag semleges Svájc a külpolitikai számításokban nem játszott szerepet. A fennmaradó hat szomszéd közül a dualista birodalmat háromhoz (Németországhoz, Olaszországhoz és Romániához) érvényes szövetségi szerződés fűzte. A többi hárommal: (a szerb feltevések szerinti kiszemelt áldozat) Szerbiával, továbbá Montenegróval és Oroszországgal a viszonya különböző mértékben ugyan, de ellenségesnek volt minősíthető. A három baráti és a három ellenséges állam azonban nyilvánvalóan nem egyenlítette ki egymást, hiszen az utóbbiak között Oroszország is szerepelt. Márpedig a cári birodalom az akkori Európa legnagyobb területű és népességű államaként természetesen a legnagyobb létszámú szárazföldi haderővel is rendelkezett, ennél fogva erőfölényének kiegyenlítése önállóan egyetlen állam számára sem volt megoldható feladat. Ausztria-Magyarország is csak akkor vállalhatta a háborút Oroszországgal, ha szövetségesei is támogatják. Aligha véletlen tehát, hogy mindkét koalíció, amelynek a Monarchia tagja volt, többé-kevésbé oroszellenes tartalmú volt. Közülük a korábbi, az 1879-ben kötött Kettősszövetség Ausztria-Magyarország és Németország, míg az 1882-ben aláírt Hármasszövetség az előbbieken kívül még Olaszország részvételével jött létre. Utóbbi koalícióhoz 1883-ban Románia is csatlakozott. Az Oroszországtól való félelem a Monarchia külpolitikájának az egész dualista korszakon végighúzó alapvető vonása volt. Gróf Andrassy Gyula, a frissen kinevezett közös külügyminiszter még 1872 elején fogalmazta meg az orosz fenyegetés ellensúlyozására a német szövetség szükségességének gondolatát. A Monarchia és Németország oroszellenes védelmi szövetsége azonban csak hét esztendővel később jöhetett létre, mivel Bismarck német kancellár alapján véve nem értett egyet Oroszország elszigetelésének

gondolatával: az ő külpolitikai koncepciójának a *három császár szövetsége* felelt meg. Bismarck a fenyegető francia háború miatt nem kívánt egy ellenséges Oroszországot keleti határai mellett: Ausztria-Magyarország, Németország és Oroszország laza koalíciója reményei szerint biztosíthatta, hogy két keleti szomszédja nem fordul nyíltan egymás ellen, amit természetesen el szeretett volna kerülni. 1879-ben azonban Bismarck eltökéltsége a három császár politika mellett egy pillanatra meggyengült: az előző évi berlini kongresszuson megalázó diplomáciai vereséget szenvedett Oroszország fenyegető magatartásának valamint Andrássy közelgő menesztésének hírére a német kancellár maga javasolta Andrásynak az oroszellenes titkos védelmi paktumot, aki azt természetesen elfogadta. Az ekkor aláírt Kettőszövetség² a Monarchia legszilárdabb koalíciója maradt és egészen 1918-ig érvényben maradt, alapvetően meghatározva az osztrák-magyar külpolitikát, és biztosítva, hogy Oroszországgal szemben ne maradjon egyedül.

Ehhez képest az 1882-ben kötött Hármasszövetségből³ a dualista birodalom lényegesen kevesebbet profitálhatott. Az olaszok ugyanis egy Oroszország elleni koalíciós háború esetére csupán jóindulatú semlegességet garantáltak szövetségeseik számára, míg ők francia támadás esetére Németország és a Monarchia teljes katonai segítségére igényt tarthattak. Ráadásul Itália védhetetlenül hosszú tengerpartjára való hivatkozással az olaszok Anglia ellen nem kívántak magukra vállalni semmiféle koalícióból fakadó kötelezettséget. Tudott dolog volt az is, hogy Olaszország jogot formál a Monarchia olasz lakta területeire: az *irredenta Italia* közismert jelszava a „Trento e Trieste” volt. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy Olaszország titokban kiegyezett a franciákkal (holott a Hármasszövetséghez történt csatlakozásuk eredeti indoka éppen a Franciaországgal szemben megromlott viszonyuk volt), továbbá kedvező stratégiai fekvését kihasználva (az oroszokkal való összefogás lehetőségével fenyegetve) kikényszerítette a Monarchiától a területi rekompenzáció elvének elfogadtatását, miáltal lehetetlenné tett számára minden balkáni területgyarapodást, hiszen cserébe Dél-Tirolt vagy Triesztet kérte volna, úgy elmondhatjuk, hogy Ausztria–Magyarország számára a Hármasszövetség legfőbb előnye az volt: a nyílt hátbatámadástól nem kellett tartania addig, míg Olaszországot a koalíción belül tudhatta. Kétségtelen tény, hogy az olaszok gyakorlatilag kezdettől megbízhatatlan szövetségesként szerepeltek a bécsi számításokban.

² Szövegét lásd SZABÓ 2009. 24.

³ Szövegét lásd SZABÓ 2009. 28.

Ugyancsak kevéssé számíthattak 1914 nyarán az osztrák-magyar döntéshozók Romániára egy esetleges háború esetén. A Monarchia délkeleti szomszédja 1883-ban csatlakozott a Hármasszövetséghez,⁴ abban az időszakban, amelyet nyugodtan nevezhetünk az osztrák-magyar balkáni befolyás csúcsának. A 19. század nyolcvanas éveinek első felében a dualista birodalom külpolitikai befolyása a félsziget jelentős részén – Szerbiát, Bulgáriát és Romániát illetően – szinte zavartalanul érvényesült. Mindez döntően annak volt köszönhető, hogy legfőbb balkáni riválisa, Oroszország figyelmét ázsiai ügyek kötötték le. Kis túlzással ezekben az években a Monarchia azt csinált a Balkánon, amit akart. Ez az idő azonban nem sokáig tartott... Mindenesetre Románia csatlakozásáról az uralkodón és legszűkebb környezetén kívül senki sem tudott az országban, és a nagy titkolózásnak meg is volt az oka. 1914-re pedig a Monarchia romániai befolyása már a múlté volt: a Hármasszövetségből fakadó kötelezettségek teljesítésére sem Bukarestben (azon kevesek, akik egyáltalán tudtak róla), sem Bécsben nem számíthattak a stratégiák. Románia a második Balkánháború győzteseként, tekintélyben és önbizalomban gyarapodva önálló tényezőként jelent meg a délkelet-európai válságövezet sorsának alakításában érdekelt államok között. A Monarchiával szembeni területi követelései, a birodalomban élő románok érdekeinek védelme alapvető konfliktusforrásként legalább annyira bizonytalan szövetségessé tette Romániát a Hármasszövetség többi tagja számára, mint amennyire bizonytalan szövetséges volt Olaszország.

1914 nyarán tehát Ausztria–Magyarország három szövetségese közül kettő megbízhatatlannak számított, és csupán Németország támogatása látszott biztosnak egy eljövendő háború esetén. Valójában még ez utóbbi is rejtett magában bizonytalansági tényezőket. Német részről ugyanis sokáig bizonytalanságban hagyták osztrák-magyar szövetségüket afelől, vajon érvényes-e a Kettősszövetségből fakadó segítségnyújtási kötelezettség (casus foederis) a Balkánra is?⁵ Bismarck idejében erre a kérdésre határozott nem volt a válasz. A német kancellár, aki hamarosan ráébredt, hogy nyilvánvalóan elsiette az oroszellenes védelmi szövetség aláírását, a következőkben mindent elkövetett azért, hogy a Kettősszövetség hatását semlegesítse: már 1881-ben újra tető alá hozta a három császár szövetségét, 1887-ben pedig az oroszokkal kötött ún. viszontbiztosítási szerződés révén gyakorlatilag teljesen semlegesítette a Kettősszövetség oroszellenes életét. II. Vilmos trónra lépése és Bismarck menesztése után a helyzet ugyan megváltozott és a németek

⁴ Szövegét lásd SZABÓ 2009. 29.

⁵ POLLMANN 2006. 47–52.

hajlandóak voltak elismerni a balkáni casus foederist, ám csak azzal a feltétellel, hogy a Monarchia saját hadicéljait alárendeli a német (berlini értelmezésben persze közös osztrák-magyar-német) hadicéloknek. Ez annyit jelentett, hogy Ausztria–Magyarország Szerbia elleni tervei nem ütközhetnek a koalíció kontinentális háborúra vonatkozó terveivel. Magyarul: amennyiben Oroszországot nem sikerül távol tartani az osztrák-magyar-szerb háborútól, úgy a Monarchia feladja balkáni támadó terveit és minden erejével a közös cél: Oroszország feltartóztatására csoportosítja át hadosztályait. Ez logikus követelménynek tűnhetett, ugyanakkor nehezen elfogadható volt Bécs számára, mivel egyet jelentett a háború eredeti, igazi és voltaképpen egyetlen céljának feladásával. A két szövetséges alapján véve eltérő háborús elképzeléseinek problematikus (valójában lehetetlen) összeegyeztetése mindig magában rejtette a koalíción belüli feszültségek felszínre kerülését (amire azután a világháború folyamán számos példa is történt). Mindenesetre a korlátozott balkáni háború és a korlátozás nélküli kontinentális háború közötti átmenet tisztázatlansága a Monarchia számára a német támogatást még az 1914 júliusi *biankó csekk* képletes kiállítása után sem garantálta feltételek nélkül. A döntő napokban a német felső vezetésen belüli véleménykülönbségek még csak tovább fokozták a zavart, olyannyira, hogy Bécsben nem is igen tudták, kinek higgyenek: a császárnak, a vezérkari főnöknek vagy a kancellárnak?

A Monarchia diplomáciája tehát 1914 nyarára saját szövetségesei támogatására sem számíthatott feltétlenül. Lássuk, hogyan sikerült a kiszemelt ellenfél izolálása. Nos, a Szerbia elleni sikeres háború feltétele lett volna, ha a Monarchia a háborút orosz közbelépés nélkül vívhatja meg. Szerbia, amely a 19. században még a Monarchia erős befolyása alatt álló országnak számított, az 1903-as véres dinasztiaaváltást követően hatalomra került Karadgyorgyevicsek uralkodása alatt egyre határozottabban oroszbarát külpolitikát folytatott. E tekintetben az 1908-1909-es annexiós válság különösen fontos mérföldkő volt: ekkor sikerült a Monarchiának az Oroszországhoz fűződő, mindaddig hullámszóan alakuló, de végig kezelhető kapcsolatait végérvényesen elrontani. A válság tetőpontján (1909 tavaszán) csaknem háborúra került sor az oroszok támogatására bízvást számító Szerbia és a Monarchia között. Ekkor azonban az oroszok még nem álltak készen a dualista birodalommal (és feltehetőleg Németországgal) szembeni mérkőzésre, mivel még nem heverték ki a Japántól (1904-5) elszenvedett vereség következményeit. Szerbia kénytelen volt engedni, amit azonban csak fogcsikorgatva tett meg. A Monarchia diplomáciai győzelmet aratott ugyan, de ezt fegyveres zsarolással érte el. Ez a

fajta *militáns diplomácia*⁶ a következő időszakban még kétszer (1913 tavaszán és őszén) sikert hozott előbb Montenegróval, azután Szerbiával szemben, ám a siker feltétele mindkét esetben az volt, hogy Szentpéterváron még nem látták elérkezettnek az időt a leszámolásra. A militáns diplomácia azonban hosszú távon aligha volt folytatható: egyrészt rengeteg pénzbe került a haderő mozgósítása (amit nem lehetett győztes háborúval kompenzálni), másrészt a bécsi döntéshozókat már nem elégítette ki a diplomáciai zöld asztal mellett kivívott siker: egyre inkább teret nyert közöttük az a felfogás, hogy tartós eredményt Szerbiával szemben csakis háborúval lehet kikényszeríteni. Belgrádnak tehát egyre nagyobb mértékben szüksége lett az orosz támogatásra: minél inkább növekedett az osztrák-magyar fenyegetés, annál inkább. Ez pedig egyre inkább növelte annak valószínűségét, hogy egy következő alkalommal Oroszország már nem fogja leinteni szerb pártfogoltját, ha a Monarchia háborúval fenyegeti. Reális számítások szerint 1914 nyarára Szerbia érinthetetlené vált Ausztria-Magyarország számára *katonailag*: csakis egy kontinentális háborút kockáztatva lehetett kihívást intézni a belgrádi kormányhoz. Ez pedig egyértelműen azt jelenti, hogy a bécsi diplomáciának nem sikerült leendő ellenfelét elszigetelni. Ellenkezőleg: a leendő ellenfél a korábbiaknál is erősebb szövetségesekkel rendelkezett, hiszen Oroszország révén az antant támogatására is számíthatott. *A szerb háború diplomáciai előkészítése tehát egyáltalán nem valósult meg.*

Vajon egyáltalán nem volt lehetőség Szerbia elszigetelésére? Tisza István magyar miniszterelnök még 1914 tavaszán is látott erre esélyt. Március 15-én kelt memorandumában felvázolta elképzelését Szerbiának első lépésben a Balkánszövetség tagállamaitól: Romániától és Görögországtól való elválasztására. Az említett államok valamint Bulgária és Törökország viszonyának rendezése lehetne szerinte az alapja egy erőteljes német-osztrák-magyar Balkán-politikának, amely képes lehetne ellensúlyozni a francia támogatással érvényesülő orosz Balkán-politikát. Ez azonban nyilvánvalóan csak hosszú távon eredményezhetett volna sikert. 1914 nyarán a sarajevói merényletet követően az osztrák-magyar döntéshozóknak arról kellett dönteniük: gyors vagy hosszú távon eredménnyel kecsegtető megoldást válasszanak-e. Tisza elképzelésének tesztelésére végül is nem maradt idő: kezdeti ellenkezés után maga is úgy látta, hogy az idő a Monarchia ellen dolgozik...

⁶ WILLIAMSON 1991. 121.; POLLMANN 2014a. 303–307.

A SZERB HÁBORÚ KATONAI ELŐKÉSZÍTÉSE

Az osztrák-magyar Vezérkar természetesen rendelkezett Szerbia elleni háborúra érvényes felvonulási tervvel.⁷ A lehetséges háborús szituációknak megfelelően többféle forgatókönyvvvel számoltak. Conrad vezérkari főnök azonban a legvalószínűbbnek az egyfrontos – Szerbia és Montenegró elleni – illetve a kétfrontos – Oroszország és Szerbia valamint Montenegró elleni – háborút tartotta. (Ugyanakkor készültek kalkulációk arra az esetre is, ha Románia is beavatkozna a hadműveletekbe.) A Monarchia számára a legkedvezőbb természetesen az egyfrontos, kizárólag a balkáni hadszíntérre korlátozódó háború lett volna, ám a vezérkari főnök maga is tisztában volt vele, hogy ennek megvalósulására kicsi az esély s sokkal valószínűbb, hogy Oroszország akár kezdetől, akár a későbbiek folyamán szintén hadviselő fél lesz. Mindenesetre bármennyire is kevésbé volt valószínű az orosz távolmaradás, a Monarchia hadvezetése nem kívánt *eleve* lemondani az egyfrontos háború lehetőségéről. A tervezés során ezért különösen fontos szerepet kapott az az eshetőség, hogy Oroszország nem kezdetől, hanem csak később lép be a háborúba, miáltal az eredetileg egyfrontos háborút menet közben kell kétfrontossá átalakítani. Jóllehet napnál világosabb volt, hogy ennek az átcsoportosításnak a végrehajtása különösen gondos tervezés esetén is számtalan problematikus részletet tartalmaz, a vezérkari főnök elmulasztotta a tervek kidolgozásának ellenőrzését. Ennek következtében 1914 augusztusában, amikor tényleg bekövetkezett a vázolt szituáció, a Monarchia súlyos stratégiai helyzetbe került és végső soron ennek is köszönhetően mindkét hadszíntéren (a Balkánon és Galíciában) komoly vereségeket szenvedett. Mindenesetre az a tény, hogy az osztrák-magyar Vezérkar rendelkezett tervekkel egy jövőbeli szerb háború esetére, önmagában nem támasztja alá a szerb médiában közölt feltételezést. Valamennyi vezérkar igyekszik kidolgozni valamennyi valószínűsíthető háborús szituációra alkalmazható terveket. Az pedig, hogy a kidolgozott felvonulási terv a gyakorlatban nem működött, a felkészülés elégtelen voltát bizonyítja.

Ami a Monarchia haderejének egy szerb háborúra történő anyagi felkészítését illeti, elmondható, hogy a katonai célokra fordított költségvetési forrásokra vonatkozó adatok ugyancsak nem támasztják alá a gondosan eltervezett támadásról szóló teóriát. Egy nemrégiben megjelent tanulmányban Balla Tibor szemléletes adatokkal bizonyítja, hogy Ausztria-Magyarország a nagyhatalmak közül abszolút

⁷ DEGREIF 1983. 267. skk.

értékben a legkevesebbet költötte védelmi kiadásokra.⁸ Ráadásul a birodalom katonai kiadásai 1870-től 1910-ig 24,1-ről 15,7 százalékra estek vissza az éves állami költségvetésen belül. Különösen alacsony volt az egy főre eső védelmi kiadások GDP-hez viszonyított aránya Magyarországon: ez az adat a korabeli európai országok között itt volt a legkisebb.

Az alacsony költségvetési ráfordítások következtében elmaradt a haderő szükséges fejlesztése is. Ez oda vezetett, hogy az osztrák-magyar fegyveres erő fegyverzetében, haditechnikában, felszerelésben és kiképzettségben hátrányban volt a többi hadsereggel szemben. Lemaradása valamennyi fegyvernemben érzékelhető volt. Balla Tibor egyértelműen fogalmaz: „Ausztia-Magyarország számára egy háború megvívása szinte vállalhatatlan volt. A központi hatalmak tagjaként a német szövetségi rendszerből adódó háborús céljai és kötelezettségei valamint a birodalom haderejétől elvárható teljesítmény között jelentős ellentmondás feszült.”⁹

Mindez különösen annak a fényében érdekes, hogy a dualista birodalom felelős döntéshozói – bár tisztában voltak az elmaradt fejlesztésekből fakadó hátrányok következményeivel – a hadsereggel szemben nagyon magas követelményeket állítottak, és elvárták, hogy a Monarchia külpolitikai érdekeinek védelmében a fegyveres fellépést mint az érdekérvényesítés kézenfekvő eszközét rendre alkalmazhassák. Ugyanakkor nem beszélhetünk tudatos háborúra készüléstről: a döntéshozók a hadsereget mint a militáns diplomácia részét használták, miközben minden alkalommal megelégedtek a diplomáciai sikerrel. Ráadásul csakis olyan esetekben folyamodtak az erőszakkal történő zsaroláshoz, amikor valószínűsíteni lehetett a másik fél gyengeségét illetve pillanatnyi elszigeteltségét.

Végeredményben elmondható, hogy az 1914 nyárig vezető folyamatok egyáltalán nem támasztják alá azt a feltételezést, miszerint a Monarchia tudatosan készült a Szerbia elleni háborúra. Sem diplomáciai, sem katonai téren nem beszélhetünk tudatos előkészítő tevékenységről. Ami a szarajevói merényletet követő egy hónapban történt, sokkal inkább azt bizonyítja, hogy a háborúról szóló döntés kellő előkészítés és kellő megfontolás nélkül született. Valójában a trónörökös pár meggyilkolása kínálta alkalom a Szerbia ellen *régóta tervezett, de elő nem készített* háború kirobbantására túlságosan csábítónak bizonyult. Egyedül Tisza István állt ellen ennek a csábításnak. Sajnos ő sem túl sokáig...

⁸ BALLA 2014. 634.

⁹ BALLA 2014. 639.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALLA TIBOR (2014): A militarista birodalom mítosza. Az osztrák-magyar haderő az első világháború előestéjén. *Hadtörténelmi Közlemények* 127. év. 3. szám 658–645.
- DEGREIF, DIETHER (1983): *Operative Planungen des k.u.k. Generalstabes für einen Krieg in der Zeit vor 1914*. Mainz.
- POLLMANN FERENC (2006): The Dual Alliance and Austria-Hungary's Balkan Policy. In Robert S. Rush – William W. Epley (eds.): *Multinational Operations, Alliances and International Military Co-operation: Past and Future* (Proceedings of the Fifth Workshop of the Partnership for Peace Consortium's Military History Working Group) 47–52.
- POLLMANN FERENC (2014): *A Potiorek-levél*. http://nagyhaboru.blog.hu/2014/01/10/a_potiorek-level (A letöltés ideje: 2015. jan. 14.)
- POLLMANN FERENC (2014a): Militant Diplomacy and Austria-Hungary's Albania-policy. In Necdet Tuna (szerk.): *The Balkans and the History of the Balkans from the XIVth Century to the Present*. XIVth Congress of Military History Papers I. Ankara. 303–307.
- SZABÓ DÁNIEL (2009): *Az első világháború*. Szerkesztette Szabó Dániel. Budapest, Osiris Kiadó
- WILLIAMSON, SAMUEL R. (1991): *Austria–Hungary and the Origins of the First World War*. London, Macmillan.